

MENS VI VENTER PÅ TARIQ

AMIN AOUSSAR

I de seneste par år er der sket en voldsom stigning i antallet af uledsagede børn, der ankommer til Europa (UNHCR, UNICEF, IOM 2023). Ordlyden er velkendt: Samtlige akademiske og populærvidenskabelige artikler om migration begynder på denne måde – et etableret, alarmistisk blikfang (se fx IOM's rapport om børnemigration fra 2023). Denne artikel handler om nogle af disse børn. Om hjemløse børn fra landet og byerne i Marokko, som rejser til knudepunkter som Tanger i håbet om at krydse Middelhavet, Europas mest dødelige grænse, for at opnå et bedre liv (se også Fargues 2017). Etnografien vil vise, hvad der driver børn til at bevæge sig mod Europa. Jeg viser, at bevægelse er en forudsætning for, at disse børn kan klare sig, og når den kriminaliseres, er de tvunget til at balancere på en knivsæg mellem illegalitet og overlevelse. Artiklen giver et indblik i brutale børneliv, der handler om udsathed, vold og overgreb, men også om overlevelse, håb og drømme om en ny begyndelse i Europa. For langt de fleste af børnene forbliver dette en uopnåelig drøm.

Artiklen er et uddrag af et større ph.d.-projekt om denne problemstilling. Baseret på et halvt års feltarbejde i Tanger har jeg undersøgt de sociale og politiske sammenhænge, der driver børn og unge til at migrere fra de marokkanske landdistrikter til Tanger og derfra videre til Spanien. Børnene, jeg fulgte, lever et liv martret af social ulighed og fattigdom. Børnene bor på gaden. Deres eneste forbrydelse er at være til. Af politikere og myndigheder anråbes de¹ om irregulære migranter på vej mod Spanien. Børnenes liv og hverdag repræsenterer et sammenfald i lokal og global social marginalisering og fremhæver konsekvenserne af den dominerende migrationspolitik i Europa og Marokko. Når irregulære migranter omtales som økonomiske migranter med henvisning til, at de ikke har et reelt behov for at migrere, overtager og udvisker magthaverne sociale og klasse-mæssige problemer (Bonjour og Chauvin 2018, 6). Forståelsen for udsatte børn, deres levede liv og bevægelse er ikke til stede i europæisk og marokkansk

migrationspolitik (Castles og de Haas 2022; Sadiq og Tsourapas; Rozakou 2019; Davies og Isakjee 2019). Den aktuelle migrationspolitik fremstiller bevægelse som udtryk for en migrationskrise, og ligesom andre kriser beskrives det som et komplekst fænomen, hvor politiske konflikter og fattigdom i hjemlandet spiller nogen rolle, men det væsentligste ansvar lægges over på migranten. Der er tale om en politisk subjektivisering af mennesker i bevægelse, hvor magthavernes politikker fremstiller dem som problematiske kroppe (Castles og de Haas 2022; se også Davies 2012). Til dette hører, at bestemte menneskers bevægelse bliver til et politisk sikkerhedsspørgsmål, hvor Europa skal sikre sig imod nogen (ibid.). Fremtrædende europæiske politikere nævner igen og igen, at det er de illegale eller irregulære migranter, der er problemet (Anderson 2019). Intet menneske er illegalt eller irregulært. Det er udelukkende deres bevægelse, som kan betegnes som sådan. Når jeg alligevel anvender betegnelsen irregulær migrant, er det for at understrege, hvordan krisens logikker overføres til bestemte kroppe gennem et politisk magtsprog, hvor begreber som irregulær migrant bliver en måde at anrabe bestemte mennesker som problemets primære kerne.

Denne artikel undersøger forbindelsen mellem ført migrationspolitik og det levede liv for børn, der bor på gaden i Tanger: Hvad driver disse børn til bevægelse? På hvilke måder kan vi forstå konsekvenserne af den førte migrationspolitik for de børn, der bor på gaden i Tanger, og hvis bevægelse krisegøres af såvel den marokkanske stat som af de europæiske? Artiklen undersøger dette spørgsmål nedefra med fokus på det levede liv for børn, der har et ønske om at migrere væk. Om lille Mohammed på måske 10 år, der er blevet forladt af sine forældre, og om cirka 12-årige Hassan, der venter og venter på sin bror Tariq, som har lovet at tage ham med til Spanien, men som aldrig dukker op.

Artiklen viser, at migration er politisk betinget, og at menneskers bevægelse krisegøres. Dette sker, til trods for at bevægelse er et menneskeligt grundvilkår og for mine informanter forudsætningen for deres overlevelse. Artiklen når frem til, at denne forståelse og brug af krise udvisker og usynliggør den sociale marginalisering og elendighed, der karakteriserer børnenes liv. Derved legitimeres og normaliseres både den symbolske og den konkrete vold, de udsættes for, da grænserne for, hvordan vi forstår deres situation og udsathed, forskydes.

Krise og politik

”Krise? Hvilken krise?” Sådan spurgte Brahim på 14 år mig, da jeg en dag spurgte, hvordan han forholdt sig til migrationspolitik og -krise. Det var ikke et emne, jeg havde forestillet mig fyldte i deres hverdag, og derfor kom spørgsmålet også mere eller mindre spontant. Brahim og de andre var klar over, hvad

migrationskrisen er ifølge de europæiske myndigheder, og at deres potentielt irregulære migration blev gjort til en del af den. Men de var uforstående over for *hvorfor*. Hvorfor måtte en person som jeg rejse og bevæge sig ind og ud af bestemte rum, når de ikke måtte?

Mine informanternes liv var karakteriseret af ulykke, nød og død. De blev forfulgt af både civile og af myndigheder. På trods af dette havde de ikke mange tanker tilovers for migrationskrisen som politisk forestilling, selvom deres liv for mig virkede som betinget af netop migrationspolitik. Dette kom til udtryk i, hvilke områder de havde adgang til i og omkring byen, og i den politi- og grænsekontrol og overvågning, der fulgte dem overalt og begrænsede deres bevægelsesfrihed.

Henrik Vigh (2008) har skrevet om kroniske kriser med henvisning til de vedvarende personlige og erfarede kriser, der kendetegner livet for socialt marginaliserede grupper. Mine informanter befandt sig i dybe personlige kriser. De kom fra marokkanske landdistrikter, fra kummerlige vilkår og havde et brændende ønske om at migrere til Tanger og videre til Europa, hvor de forestillede sig, at de kunne få et bedre liv. De drømte om at få et arbejde i Europa og vende triumferende tilbage til Marokko med penge til at forsørge deres fattigdomsramte familier. På den måde bliver de socialt marginaliserede marokkanske børn en del af den europæiske migrationskrise; de er en del af den gruppe, der rejser irregulært til Europa, og som europæiske politikere forsøger at holde ude.

Krise som analytisk greb tilbyder et indblik i en uorden, hvor der ikke kun er fokus på begyndelse og proces, men på hvordan denne uorden rekonfigurerer og transformerer en social orden, som vi kan undersøge etnografisk (Cabot 2023; Vigh 2008). Fælles for de fleste kriser er, at vi kan spore et sæt begivenheder eller en langsom udvikling som den centrale del af krisen (Vigh 2008). Andre har forsøgt at vende dette på hovedet og se på, hvad det tilbyder af analytiske muligheder, hvis vi forsøger at forstå krise *som* kontekst (ibid.). I denne artikel vil jeg tage disse tanker et skridt videre. I stedet for at analysere konteksten for krisen eller krisen som kontekst vil jeg i stedet forstå, hvad der sker, når bestemte mennesker eller grupper bliver krisegjort. Denne artikel undersøger derfor ikke, hvordan aktører handler *gennem* krise eller *i* krise, men *som* krise. Denne analytiske bevægelse kommer af et forsøg på at se, hvilke sammenhænge og konsekvenser der er mellem den dominerende migrationspolitik og det levede liv for potentielle migranter, der er socialt marginaliserede. Dette etnografiske greb har affødt et unikt indblik i livet for uledsagede børn, der gerne vil migrere, og i de dehumaniserede levevilkår, hvis konsekvenser de hver dag overlever. Levevilkår, der på mange måder er en undtagelsestilstand gjort permanent (Agamben 1997) og et forsøg på at klare sig mod en verden, hvor de, migranter

eller ej, er placeret som en del af subjekterne i en verserende migrationskrise, hvor deres potentiale til at migrere bliver problematiseret og krisegjort. Artiklen forsøger at forstå, hvad der sker, når vi ikke kun fokuserer på en social undtagelsestilstand, men på, hvad jeg kalder et undtagelsessubjekt – når krisens logikker overføres til mennesker.

Når jeg forsøger at forstå sammenhængen mellem migrationspolitik og -krise og den personlige krise og det levede liv for børn, der bor på gaden, er det således gennem den analytiske linse *krise*. Dels fordi migrationskrisen som koncept foranlediger politikker, der er med til at martre børnenes liv, og dels fordi deres liv er kendetegnet af uophørlige personlige og erfarede kriser som fattigdom, arbejdsløshed og social marginalisering. På den måde fortæller historien om børn, der lever på gaden i Marokko, noget om sammenvævningen mellem den førte migrationspolitik og social marginalisering.

Potentialitet og irregulær migration

I 2015 bevægede mere end en million mennesker sig over Middelhavet fra Vestasien (Cabot 2023; Rozakou 2019). Både europæiske stater og humanitære organisationer slog alarm. Antallet af mennesker, der ankom til Europa, var større end det, de sydeuropæiske stater kunne håndtere, og de humanitære organisationer berettede om flere tusinde omkomne i skibsforslis i Middelhavet. Krisens logik byggede på flere faktorer: antal, grusomhed og ideen om uanede konsekvenser, der spejler den klassiske kriseforståelse; ruptur, voldsomhed, uorden og transformation (Cabot 2023; Vigh 2008). Krisen er på en og samme tid en opstået nødsituation og en social forestilling, der i deres gensidige spejling former både vores forståelse og betinger vores handlerum (Roitman 2014).

Konceptuelt er ”migrationskrisen” på mange måder en eurocentrisk idé. Den tager udgangspunkt i en europæisk opfattelse af verden og lægger til grund for tingenes gang en forklaringsramme, der iscenesætter en bestemt problematik, hvor Europa og dets grænser er i centrum – og i fare (Anderson 2019; De Genova 2017). Migrationskrise er ikke kun en politisk bestemmelse, men en epistemologisk rammesætning (De Genova 2017). Med dette mener jeg, at *migrationskrise* er et politisk sprog, der skaber rammerne for, hvordan vi ser og forstår en problematik, der tager Europa som analytisk centrum og udgangspunkt for forståelse.

De fleste migranter i verden krydser aldrig en national grænse. De er interne migranter. Det samme gjaldt mine informanter, som næsten alle kom fra det sydlige og østlige Marokko og havde migreret til en af de større byer. Selvom de havde et ønske om at krydse Middelhavet og tage til Europa, kom de sjældent videre. En af hovedkonflikterne i migrationskrisen er, at mennesker

krydser nationale grænser irregulært og dermed udfordrer staters autoritet. Men hvis de fleste migranter aldrig gør det, er de så overhovedet andet end (interne) migranter? Hvor andre kriser netop centrerer omkring begivenheder eller handlingsforløb (ruptur), er migrationskrisen rettere en vedvarende krisetilstand tilskrevet bestemte menneskers *potentiale* til bevægelse. Potentiale er afgørende her. De børn, jeg fulgte i Tanger, behøver slet ikke have et forudgående migrationsforløb. De behøver ikke at have migreret, før de bliver anset som migranter og handlet på gennem denne forestilling af marokkanske myndigheder understøttet af EU² (Hannoum 2020, 38). Dette peger på *potentialitet til bevægelse* og *migration* som det udslagsgivende (Vizcaya 2019). Hvis børn, der lever på gaden, er potentielt irregulære migranter, fordrer det, at 1) uledsagede børn og unge migrerer til Spanien irregulært, og 2) deres situation som altid-allerede socialt marginaliserede hænger sammen med opfattelsen af dem som potentielt irregulære migranter. Disse to forhold er allerede til stede. Dette er afgørende, for selvom børnene traditionelt vil blive opfattet som en gruppe uden resurser til at migrere (Anderson 2019), ved vi, at de alligevel kommer af sted på en eller anden måde, og at de anråbes og handles på som potentielt irregulære migranter af myndighederne (UNHCR, UNICEF, IOM 2023). I et brev til 27 EU-ledere understreger præsidenten for EU-Kommissionen Ursula von der Leyen behovet for styrket sikkerhedspolitik hvad angår irregulær migration:

Prioriteringen af denne støtte [til migration- og grænsekontrol, red.] vil derfor fokusere på de mest presserende og resurseintensive behov såsom at bygge kapacitet til at gennemføre grænseproceduren [...] den betydelige stigning i ankomster fra det vestlige Middelhav og den atlantiske rute såvel som fra den østlige middelhavsroute viser, at vi aldrig må sænke paraderne, og at vi må stå vagtsomt i de kommende sommermåneder (von der Leyen 2024; min oversættelse).

Migrationskrisen udspiller sig langt fra os. I og omkring Middelhavet, hvor der hvert år dør tusinder af mennesker i drukneulykker, hvor migranter, der bevæger sig irregulært, bliver interneret i fængselslignende detentionscentre langs Europas ydre kyster, og hvor unge udsatte børn går rodløst rundt og kigger længselsfuldt på det hav og den kyst, der kan blive deres endeligt. Brahim spørger mig ”hvilken krise?”, mens vi kigger på havet. ”Ja, hvilken [og hvis] krise er det egentlig,” siger jeg og tænker på, hvordan vi er kommet hertil.

Vejen til Tanger

Problematikken om børn, der lever på gaden, oplevede jeg første gang i 2018, da jeg var i Tanger som del af et projekt om transnational kriminalitet. Jeg var

med som forskningsassistent, og allerede her sprang de forhutlede børn mig i øjnene: De sad sammenbøjet i bygningshjørner og i gyder. Mellem hænderne havde de små plastikposer, som de holdt op til munden. Deres varsomme blikke fortalte historien om deres udsathed. Hvorfor kigger de her personer på mig? forestillede jeg mig, at de tænkte.

Denne oplevelse ansporede min interesse for emnet. Hvordan kunne der være så mange børn, der levede på gaden i Marokko? De var synlige for enhver, men ingen kerede sig tilsyneladende om dem eller virkede optaget af deres grelle situation. På dette tidspunkt var denne problematik stadig fremmed for mig, men det var Marokko ikke. Begge mine forældre migrerede fra Marokko til Danmark i 1970'erne, så både marokkansk sprog og kultur var mig velkendt.

Da jeg tog tilbage til Tanger på mit ph.d.-faltarbejde om børnemigration i 2023, syntes byen forandret. Dele af den nye strandpromenade var færdigbygget, og sejler man fra Tarifa i Spanien mod Tanger i Marokko, ser byens transformation både tydelig og imponerende ud. Transformationen var en del af kong Mohammed VI's moderniseringsplan og begyndte, kort tid efter han besteg den marokkanske trone i 1999. Tanger, der havde været relativt forsømt i perioden efter kolonitiden, skulle moderniseres, og dens ry som frihavn skulle genetableres (Hannoum 2020).

Uligheden i Tanger er gammel. Tanger, der på hundrede år var gået fra at være centrum for politiske og økonomiske bevægelser under kolonitiden til at være forsømt, i årtierne efter Marokko vandt sin uafhængighed, til igen at være en af de større økonomier i Marokko.

I 1912 blev Marokko koloniseret og landets territorier fordelt mellem Frankrig og Spanien, men i 1923 få år efter første verdenskrig nåede Storbritannien, Frankrig og Spanien til enighed om, at Tanger skulle omorganiseres til en såkaldt international zone (1923-1956) (ibid.). Som international zone blev Tanger forankret i dynamikkerne mellem de europæiske kolonimagter, der regerede byen sammen i et såkaldt kommunalråd (*municipal council*, min oversættelse) (ibid.). Tanger blev et knudepunkt, der forenede verdener, og en stor bølge af amerikanske og europæiske migranter bosatte sig i byen. Med europæisk kolonisering blev byen delt i to. Adgang til bestemte områder var nægtet den oprindelige befolkning, som blev socialt, økonomisk og politisk negligeret under den koloniale periode. Hannoum beskriver marokkanernes tilværelse som fattig og fortvivlet, mens byens nye europæiske bosættere levede et velstående og velsignet liv (Hannoum 2020). Selvom det er over et halvt århundrede siden, at Marokko blev uafhængigt, er den koloniale arv stadig præsent. Byens centrum består af store boulevarder og sidegader belagt med brosten. Bygningerne er i fransk, italiensk og spansk arkitektonisk stil, og vejnavne er franske, Rue du

Mexique, Place de France og Rue d'Angleterre, og fortæller historien om det koloniale Tangers overlevelse. I Tangers tid som international zone blev byen en attraktiv destination for dele af det europæiske borgerskab. I den internationale zone var der få regler, og Tanger tilbød således et frit anonymt liv for den nye europæiske overklasse. I dag bor der stadig mange europæere både løst og fast i Tanger. I samtaler med mig lagde de alle vægt på den anonymitet og frihed, de mente, Tanger tilbød dem, og som herskede under den koloniale periode.

Kong Mohammed VI's moderniseringsplan af Tanger har på lidt over to årtier budt på stor forandring, og byen er blevet den andenstørste økonomi i Marokko næst efter Casablanca (Hannoum 2020, 3). Tanger er kommet til at tiltrække både mange interne og regionale migranter, ligesom Marokko er gået fra at være hovedsageligt et emigrationsland til også at være et immigrationsland (Castles og de Haas 2022). Den elendige del af byen, som digteren Mohammed Choukri beskriver den, eksisterer stadig i periferien af det moderne (koloniale) Tanger, hvor den sociale marginalisering stadig er til at føle på. På den måde præger den koloniale fortid i høj grad Tanger, der stadig er et knudepunkt mellem verdener og en trædesten for de håbefulde migranter, der drømmer om at komme over Middelhavet. Tangers renommé som fristed i en ellers tiltagende konservativ region vedbliver med at eksistere.

Barndommens gade

Det var i Tanger, at jeg begyndte mit feltarbejde. Fra første dag på feltarbejde så jeg børn, der levede på gaden. De var nemme at få øje på med beskidt tøj og en adfærd, der fortalte om det hjemmевante forhold, de havde til Tangers gader og stræder. De første dage tog jeg ophold på café Cinémathèque de Tanger. Her havde jeg udsyn til den store plads, der var kendt som den ydre *souk*, og to af de syv store porte, der ledte ind til den indre souk og den gamle by. I dette område krydsede både lokale, udlændinge og turister veje. Der var også mange børn, som tiggede eller tog ophold i den begrænsede skygge, der var på pladsen. Børnene blev for det meste overladt til sig selv. Undtagelsen var, når de gik for tæt på gæsterne på de udendørs cafeer, ind i butikker eller befandt sig i bestemte områder – så kunne politi og civile finde på at råbe eller slå på børnene for at få dem væk.

Jeg havde mange betænkeligheder ved, hvordan jeg skulle henvende mig til børnene. Jeg, en privilegeret forsker, europæer og marokkaner, borger og migrant på samme tid. De, ikke helt borgere, ikke helt migranter, ikke helt voksne, ikke helt børn. Hvordan ville de reagere?

Jeg gik stadig i min verden af bekymringer, da jeg ved et tilfælde gik forbi en lille dreng ved et fiskemarked tæt på den gamle by. Han stod op ad en lille mur

med ansigtet i hænderne og græd. Jeg gik først forbi og tænkte over, hvordan jeg skulle gribe situationen an. Han kunne ikke være mere end 10 år gammel, tænkte jeg.

Jeg vendte mig om og gik hen til ham. Jeg hilste på ham. Han kiggede op og hilste igen. "Hvor er dine forældre?" spurgte jeg med en klump i halsen.

"De er her ikke," sagde den lille dreng. "Jeg er sulten. Har du noget mad?"

"Ja," sagde jeg og tog brød og spiseyoghurt op af mit indkøbsnet og gav det til drengen. Vi sad et stykke tid og snakkede ved fiskemarkedet. Han fortalte, at hans forældre ikke var der længere, og nu ville han rejse væk. Væk, til Spanien, sagde han, uden helt at vide hvorfor, eller hvad der ventede ham. Drengen sagde først, han hed Anas, men da jeg tog afsked med ham, sagde han, at hans rigtige navn var Mohammed. Vores samtale varede ikke længe. Jeg mærkede andre menneskers øjne på os og fik på fornemmelsen, at den sociale orden var blevet forstyrret. Deres undrende blikke gjorde mig varsom, og da en ældre person prikkede til to politibetjente længere nede ad gaden og pegede i vores retning, sagde jeg til Mohammed, at han skulle skynde sig væk, og tog selv en omvej hjem.

De børn, jeg fulgte, var i alle aldre op til 18 år. Mange af dem vidste ikke præcis, hvor gamle de var, men var tydeligvis stadig børn. De fleste af dem havde aldrig gået i skole og var ikke registreret hos myndighederne. De kom alle fra mindre byer tæt på Tanger som Ksar el-Kebir eller længere syd eller øst for byen og var kommet til Tanger af forskellige årsager. Få af dem kom fra Tanger, men hvis de gjorde, kom de alle fra byens udkant – det gamle, koloniale og perifere Tanger. Mange af dem havde mistet begge forældre. Flere af dem havde kun deres mor. Enten var deres far død, eller også havde faren aldrig været der. De, der kun havde en forælder, fortalte om, hvordan deres forælder var for syg til at tage sig af dem, og hvordan de følte sig pålagt at tage sig af deres forælder, hvorfor de var rejst nordpå til Tanger. "For at finde noget at lave," sagde Ibrahim, da jeg spurgte, hvorfor han var kommet til Tanger. "Og for at komme til Spanien."

"Hvorfor sover du ikke hjemme hos din mor? Er det ikke bedre end at være på gaden?"

"Min mor er meget syg, og vi kan ikke holde rotterne ude. Om natten bider de."

Ibrahim var en af dem, hvis far aldrig havde været der, og hvis mor var alvorligt syg. Han havde set sin mors tilstand blive forringet med årene og følte sig pålagt at tage ansvaret på sig.

De børn, jeg fulgte, fortalte mig, at de var kommet til Tanger for at migrere til Spanien. "Jeg skal til Spanien. Så kan jeg få arbejde og hjælpe min mor," sagde Ibrahim, der ligesom de andre børn på gaden først og fremmest var interne migranter. Mange af dem havde aldrig været uden for Marokko og kendte ikke meget til verden udenfor. De marokkanere, jeg mødte og snakkede med,

de marokkanske myndigheder og de børn, jeg fulgte, refererede alle til børn på gaden som på samme tid *harraga* (irregulære migranter) og *shemkâr* (gadebørn) – et forhold, der vidnede om sammenfaldet mellem irregulær migration og social marginalisering. I en af de få beretninger om børn, der lever på gaden i Marokko, skildres shamkâr og harraga som to forskellige ting (Hannoum 2020, 88, 89). I Hannoums etnografi beskrives gadebørn som ensomme og fortabte, mens børnemigranter er tapre, intelligente, snedige, risikovillige og frygtløse og holder sammen i små grupper (ibid.). Denne skarpe adskillelse stødte jeg ikke på i mit feltarbejde. Jeg fandt heller ikke, at nogen havde særligt helttemodige særpræg, mens andre ikke besad sådanne.

Tidligt i mit feltarbejde sad jeg på café Cinémathèque og spejdede ud over pladsen foran mig. Da to unge drenge gik forbi, hørte jeg nabobordet referere til dem som harraga, irregulære migranter. Da jeg spurgte, hvorfra de vidste, at de var irregulære migranter, når de tydeligvis var fra Marokko og derfor ikke kunne være irregulære, svarede de, at ”det vidste alle, at de var”, og ”at jeg bare kunne spørge dem”. Med andre ord anråbes socialt marginaliserede børn, der lever på gaden, som irregulære migranter grundet en forestilling om deres potentiale eller ønske om at migrere væk.

Ideen om (irregulær) migration som gangbar løsning og mulighed for social mobilitet er gammel i Marokko (Hannoum 2020, 9). Mange marokkanere migrerede til Europa i 1970’erne som arbejdsmigranter for at fylde de tusindvis af tomme arbejdspladser, der var opstået i forbindelse med stor økonomisk vækst i Europa (ibid.). Denne migration nordpå har skabt det, der senere er blevet betegnet som en såkaldt ”migrationskultur” (*culture of migration*) (Castles og de Haas 2022). Altså en sædvane for migration som en naturlig måde at erhverve sig et arbejde og en tilværelse på. Arbejdsmigrationsperioden var socialt og kulturelt transformativ – ikke bare for Marokko, men for europæiske samfund. Det var i denne periode, at myten om migration som en form for frelse opstod blandt de marginaliserede dele af den marokkanske befolkning. I Marokko vil man ofte høre ordene *ghâb wa jâb*: migranten rejste og kom tilbage [med gode ting] (Hannoum 2020).

Mine informanter kendte også til mennesker, der havde taget turen og var lykkedes med det; historierne om livet på den anden side af Middelhavet, hvor de forestillede sig, at vold og ulighed ikke var en fast del af tilværelsen. De var *harraga* (arabisk for ”dem, der brænder”, som er måden at beskrive irregulære migranter på). De ville *brænde*, altså migrere væk fra Marokko. ”Selvfølgelig vil de væk,” grinte cafégæsterne over for mig. ”Hvem ville ikke det, når det kan blive løsningen på deres problemer?”

Tariq erobreren

Mange dage gik med, at jeg ledte efter mine informanter uden held. Jeg gik forskellige ruter, hvor jeg vidste, at de havde opholdt sig før, forbi den gamle togstation og videre ned til havnen, hvor jeg krydsede over en travl strandvej og ind i den gamle by. Byen var omgivet af et gammelt, portugisisk fort, og der var mange turister og lokale. På vej ind ad de gamle porte mødte jeg Hassan, der stod op ad portåbningen. Hassan var en dreng på cirka 12 år, der boede på gaden i Tanger med sin lillebror, Ahmed. De fortalte, at deres mor var meget syg, og at de ville migrere til Spanien, hvor de forestillede sig, at de kunne få et arbejde og på den måde forsørge deres mor og trække familien ud af fattigdom. Hassan var overbevist om, at han snart ville komme til Spanien. Han ventede bare på storebroren, Tariq, som kunne få ham med over Middelhavet.

Da jeg mødte Hassan, fortalte han mig, at han var i gang med at skaffe sig noget at spise (*dabar*), men at det ikke gik så godt. Vi gik lidt sammen ad snævre veje, indtil vi nåede et plateau ved Hotel Continental med udsigt over havnen og Middelhavet. Der var godt udsyn, og vi kunne se Spaniens kyst. Vi snakkede lidt om *lahrig*, at rejse irregulært, og jeg spurgte ham, hvornår og hvordan han ville tage af sted.

”Jeg venter på min storebror Tariq. Han har krydset havet en gang før og boede på den anden side i mange år. Han har lovet mig, at han vil tage mig med, når han kommer tilbage til Tanger,” sagde Hassan håbefuldt med øjnene rettet mod den spanske kyst, der var synlig i eftermiddagssolen.

”Hvor er han nu?” spurgte jeg. Hassan kiggede på mig igen. ”Han er i Casa. Han har været der nogle år, men han kommer herhen når som helst, og så tager vi af sted.” Hassan fortalte tit historier om sin bror Tariq. Hvad de to havde lavet sammen, hvordan Tariq altid passede på ham og deres syge mor, og hvordan han havde lovet ham, at han ville få dem ud af det personlige helvede, de hver dag vågende op til. Hassan vidste ikke selv, hvor gammel han var. Han havde ingen papirer og havde aldrig gået i skole. Jeg blev i tvivl om, om myndighederne egentlig vidste, hvem han var. Om nogen vidste det.

Vi stod længe og betragtede havet og havnen, der lå lige foran os. Havnen var bevogtet af et højt hegn og marokkanske grænsevagter, der kiggede ind i retning mod os. På den anden side af hegnet gik der patruljer rundt. Lidt derfra stod en gruppe børn med fingrene og næserne i hegnet og kiggede ind. Jeg ved ikke, om det var Europas blotte kyst, kun 14 kilometer væk, eller om det var navnet på Hassans storebror, der gjorde det, men jeg følte mig tilskyndet til at spørge, om han kendte historien bag navnet Gibraltar. Hassan kiggede forvirret på mig. ”Det er opkaldt efter en, der hedder det samme som din bror Tariq. Alle marokkanere kender den historie,” sagde jeg og gik i gang med at fortælle. Om

hvordan Tariq ibn Ziyad havde sejlet over Middelhavet og ledet den muslimske erobring af den iberiske halvø i år 711. Gibraltar kom af det arabiske *Jabal Tariq*, Tariqs bjerg, forklarede jeg.

Hassan kiggede forundret op i luften, som om han ikke helt vidste, hvad han skulle sige eller tænke om min historie. ”Hvor er Gibraltar?” spurgte han mig. Inden jeg nåede at svare, blev vi afbrudt af to mænd med dunjakker på, som troppede op bag os. Jeg genkendte dem som civilklædt politi, noget, jeg havde lært at spotte af min ven og feltassistent Yassine. ”Hvorfor snakker du med ham?” sagde den ene vredt. Jeg var i tvivl om, hvem af os han talte til. ”Hvis jeg ser dig heroppe igen, er du færdig,” råbte den anden til Hassan. Jeg undskyldte for os begge og lod, som om jeg ikke vidste, hvad problemet var. Forvirring bredte sig. Hassan løb væk.

Social marginalisering og migration

Social marginalisering og migration hænger sammen i Marokko. Efter at Marokko vandt sin uafhængighed i 1956, er der sket en række udviklinger, der har øget sammenhængen mellem social marginalisering og migration, der har haft konsekvenser frem til i dag.

Siden før den koloniale periode har menneskers bevægelse og arbejdskraft i høj grad været reguleret (Castles og de Haas 2022; Anderson 2019). I den koloniale periode var mange ofre for både tvungen migration og tvangsarbejde, og der blev udviklet nye teknologier til at styre disse ting (Castles og de Haas 2022; Sadiq og Tsourapas 2021). Lejren (og i forlængelse heraf koncentrationslejren) blev udviklet som en måde, hvorpå man kunne regulere uønskede menneskers bevægelse og profitere på deres arbejdskraft (Davies og Isakjee 2019; Sadiq og Tsourapas 2021). Mange af disse teknologier har overlevet den koloniale periode og er en etableret måde at regulere menneskers bevægelse på, også i dag, hvor flygtningelejre også fungerer som en måde at hindre og internere mennesker på. Dels som måder, hvorpå humanitær hjælp kan udstedes, dels som en kontrolmekanisme, hvorved registrering, regulering og sikring af staternes suverænitæt kan opretholdes (Fakhoury 2022; Pallister-Wilkins 2018). Det europæiske grænseagentur Frontex bruger grænsekontrol, overvågningsteknologier og militært isenkram som måder at afskrække og forhindre folk i at krydse grænser. De politikker, der giver disse praksisser legitimitet, koordineres med lande som Marokko, som ligeledes anvender samme politik og praksis i kontrollen af deres egen befolkning indefra og ud i et kalkuleret, geopolitisk magtspil, hvor de mest forarmede mennesker bliver en slags skakbrikker, der kan bruges i opnåelsen af bestemte politiske resultater (Gross-Wyrtzen og Lorena Gazotti 2021, 830-

31). Samarbejdet mellem Frontex og marokkanske myndigheder blev styrket i 2022, hvor de nåede til enighed om øget kystvagtssamarbejde, risikoanalyse og indsats over for menneskehandel (Frontex 2022, 2023). For Marokko udgør den europæiske migrationskrise en vigtig forhandlingsbrik med EU i sikringen af Marokkos annektering af Vestsahara. På den måde figurerer migrationsspørgsmålet som en vigtig del af marokkansk indenrigs- og udenrigspolitik.

Under feltarbejdet overraskede det mig at lære, at sproget for migration og migrationskrise i Marokko er radikalt anderledes end i Europa. Hver aften satte jeg mig på min stamcafé i Tanger, Café Tingis, hvor jeg snakkede med de andre faste gæster. Mange af dem blev mine venner, og det var også her, jeg brugte mest tid med min ven Yassine. Jeg drøftede dagens feltarbejdsoplevelser med ham, og således snakkede vi både om livet i Marokko, om børnenes situation og migration og migrationskrise. Yassine forstod ikke helt, hvad jeg mente, da jeg første gang spurgte ind til migrationskrise i Marokko. For ham var det mere et europæisk fænomen: migrationskrise. I Marokko var der ikke på samme måde problemer med det, sagde Yassine. Migration i Marokko er på mange måder ikke et exceptionelt fænomen, hverken til andre lande eller i forhold til den land-by-migration, som har skabt sædvanen, at mennesker bevæger sig fra den marokkanske periferi til byerne. Historierne om de forsømte marokkanske forstæder spejler mine informanternes historier, om at være forsømte, uden fremtidsmuligheder og med ”intet at lave”. ”Hvad sker der i Ksar el-Kebir?”

”Ingenting. Der var aldrig noget at lave.”

Hannoum kalder disse forstæder for skurbyer (*shantytowns*, min oversættelse): ”Marokkanske skurbyer er ens: intet vand, ingen elektricitet, intet håb, ingen fremtidsudsigter; kun med en ekstraordinær indsats og en god omgang held, kan man slippe væk” (Hannoum 2020, 25; min oversættelse). Historien om forsømmelsen af forstæderne kan spores tilbage til kong Hassan II, der regerede Marokko fra 1961 og frem til sin død i 1999.

Hassan II arvede et Marokko i konflikt. Kongen blev udsat for to mordforsøg i 1970’erne, da dissidenter forsøgte at kuppe sig til statsmagten. Hassan II overlevede begge mordforsøg, og de anklagede blev fængslet eller dømt til døden. Dette skabte præcedens for kongens håndtering af politisk uenighed: Politiske modstandere blev jagtet, fængslet og tortureret. Mange forsvandt og kom aldrig tilbage. Hassan II’s regeringstid er blevet kendt under navnet *les années de plomb* (blyenes år) med reference til hans voldsomme måde at regere landet på, hvor statsvold og politisk undertrykkelse var den foretrukne måde at håndtere økonomisk ulighed og politisk uenighed på og måden, hvorpå Hassan II konsoliderede sin magt (Miller 2013, 170). Der blev slået hårdt og konsekvent ned på

politiske protester, og tusinder blev fængslet i forbindelse med arbejdsstrejker mod regeringen. Når mine informanter fortalte om de forsømte landområder og byer, som de kom fra, hvor der intet var at lave og ingen fremtidsudsigter, er det en konsekvens af disse politiske udviklinger. Allerede inden Hassan II besteg tronen, havde hans forgænger, kong Mohammed V, kæmpet en borgerkrig mod oprørere i den østlige Rif-region i Marokko. Konsekvensen blev forsømmelse: Både Mohammed V og Hassan II førte en politik, hvor de marokkanske landdistrikter forblev forsømt. ”Der er intet at lave i Ksar el-Kebir,” siger mine informanter, og jeg tænker på de store dele af Marokko, der i årtier har været negligeret, og den sociale marginalisering, som denne ulighedspolitik har skabt i landet.

Mellem Marokko og Europa

I sit arbejde med flygtninge fra Rwanda og Burundi skriver Liisa Malkki (1996, 377), at dette humanitarisme- og grænsearbejde producerer en bestemt form for politisk subjektivitet; at det historiserer flygtninge på bestemte måder. Malkki bruger begrebet *historicizing condition*, som kan oversættes til historiserende forhold eller vilkår og refererer til måden, hvorpå mennesker subjektiveres som flygtninge og mister deres menneskelighed på samme tid. Selvom mine informanter ikke er flygtninge i juridisk forstand, kan vi komme nærmere en forståelse af deres situation ved at anskue det på denne måde. Fordi de blev anråbt som nogen, der forstyrrede den sociale orden ved deres blotte tilstedeværelse, blev de forskubbet til en kategori, hvor de ikke længere blev anset som uskyldige børn med brug for hjælp, men som potentielle, irregulære migranter. Myndigheder behandler dem som irregulære migranter, fordi den migrationspolitiske krisetilstand åbner for et handlingsrum, hvor det bliver legitimt at straffe dem. Der er ingen udsigt til, at ”migrationskrisen” slutter: Krisen er her for at blive. Med krisegørelsen af bestemte kroppe kommer et udvidet politisk handlerum, hvor praksisser, som ellers vil blive anset som illegitime, bliver legitime. Imidlertid var de børn, jeg talte med, i tvivl om, hvorfor denne skæbne var overgået dem. De havde hørt om migrationskrise, men vidste ikke, hvorfor det overhovedet skulle have noget med dem at gøre. Soufiyanes undren understregede dette, en dag vi gik forbi havnen i Tanger: ”Du kan bare gå ind her, ikke?” spurgte han. Rundt om havnen var et højt hegn med pigtråd, og omkring os gik flere mennesker i Soufiyanes situation og kiggede håbefuldt mod havnen og havet. ”Hvorfor kan du gå derind, når vi ikke kan? [...] De siger, vi ikke må, men andre må godt. De siger, det er, fordi vi er, som vi er, men vi er jo bare os. Det forstår jeg ikke.”

Soufiyane var ikke alene om ikke at vide, hvorfor personer som ham ikke måtte gå ind og ud af bestemte rum. Flere af mine informanter udtrykte det

samme. Uden skolegang og med ringe adgang til medier og indblik i offentlige samtaler havde de ikke forudsætningerne for at vide, hvorfor de udgjorde nogle af hovedpersonerne i migrationskrisen. I Marokko var de socialt marginaliserede: De var *al-mahgor*, de foragtede, af det omkringliggende samfund. Det liv, de levede, som på mange måder var karakteriseret som en uorden, undtagelse og et liv plaget af misbrug og død, stod i skarp kontrast til forestillingen om krisen i Europa. Her fortæller politikere historien om, at 1) migration er et problem, der findes én løsning på, og 2) at migrationskrisen fra 2015 og frem er en hidtil uset begivenhed i form og omfang, og 3) politikere afslører en opfattelse af, at kernen i problemet i mindre grad er de sociale og politiske omstændigheder, der driver folk til flugt, og placerer i stedet flygtninge og migranter – mennesker – som krisens centrale subjekt og et af dens omdrejningspunkter. Mennesker har altid bevæget sig. Bevægelse er menneskelig, men migration og i forlængelse af dette migrationskrise er politisk produceret og reguleret. Konsekvenserne af en sådan politik er vidtrækkende, som jeg oplevede en dag med Hassan.

”De vil ikke have, at vi er her,” advarede Hassan mig, inden vi krydsede ind gennem *Bab al-bhar* (havets port) og ind i den gamle by. Vi gik ad fattige og zig-zaggende gader og besøgte hver en café eller restaurant, der kunne tilbyde mad, men hver gang vi trådte ind, blev vi mødt af fjendtlige blikke. Ejerne råbte ad os: ”Skrid med jer! Jeg vil ikke have ham der herind” og pegede på Hassan, der stod ved siden af mig med sin lasede trøje og sine beskidte sandaler. Vi skyndte os ud igen og videre til det næste sted. Til sidst opgav vi, og jeg endte med at gå ind på en café alene og købe to baguette til os, som vi spiste på en nærliggende bænk. Børnenes tilstedeværelse i det offentlige rum var karakteriseret af uorden. Flere steder måtte de ikke opholde sig, fordi de var socialt og politisk anråbt som ”forstyrre” af den offentlige orden. Deres *migration* ind og ud af steder og deres ophold i det offentlige rum var med andre ord politisk kriminaliseret, men deres *bevægelse* ind og ud af sikre og usikre rum var en forudsætning for deres overlevelse. Dette fortæller os noget om, at migration er politisk betinget, mens bevægelse er et menneskeligt grundvilkår.

Nationalstatens måder at håndtere migration på er på mange måder en fortsættelse af den koloniale periodes *raison d’être* (Davies og Isakjee 2019). Folk, der potentielt kan bevæge sig uden for disse logikker og trodser dem, naturligøres som fjender i den nationale orden (Malkki 1992). Irregulære mennesker håndteres hårdhændet og voldeligt af staten. Denne behandling bliver usynliggjort af krisen, fordi krisetilstanden gør det exceptionelle til noget hverdagsligt, usynligt. Med andre ord normaliserer og legitimerer krise undtagelsestilstande og usynliggør og udvisker vold fra udsatte migranternes liv. Undtagelsestilstanden forvandles og personificeres i børnene, som bliver til undtagelsestilstandssubjekter.

Orden og uorden

På trods af at antallet af migranter i verden har været relativt stabilt, er den politiske bevågenhed og fjendtlighed vedrørende mennesker, der bevæger sig, paradoksalt nok steget (Castles og de Haas 2022). I Danmark har skiftende regeringer alle cementeret behovet for kontrol med ikke bare Danmarks, men Europas ydre grænser (Castles og de Haas 2022; Sadiq og Tsourapas; Rozakou 2019; Davies og Isakjee 2018). Hvad de ydre grænser her omfatter, er svært at sige. Spørgsmålet om sikkerhedspolitik har fyldt meget i migrationsforskningen de seneste mange år og afspejler den politiske interesse og fjendtlighed, der er i forhold til migration. Det politiske skifte mod højre har været længe undervejs. En konsekvens af dette er en strengere immigrations- og integrationspolitik, der ofte kædes sammen med kulturelle markører og trusselsbilleder som eksempelvis, at vestasiatisk kultur skulle påvirke samfundet negativt (Castles og de Haas 2022, 134-35, 230-32).

I denne nationalkonservative forestilling figurerer migrationskrisen som et eksistentielt problem, der truer med national udslettelse. Migrationskrisen bliver her karakteriseret som uorden, en mangel på kontrol med ydre og indre grænser, som et problem, der først og fremmest skader nationen, dernæst borgerne (ibid.). De migranter, der bevæger sig irregulært, er antagonisterne i denne fortælling. Årsagerne til deres migration er her mindre vigtige – det interessante er i stedet, *om* de kommer, og hvilken uorden og hvilke konsekvenser det kan medføre. Disse migranter pålægges ofte skjulte motiver og dagsordener (ibid.). Det var ikke noget, jeg kunne se i mit feltarbejde. Som Younes fortalte mig:

Jeg ved ikke, hvad de snakker om, dem, der bestemmer [...] jeg ved ikke noget om, hvordan det er på den anden side. Nej. Jeg vil bare gerne have et liv væk fra de dårlige mænd, hvor jeg ikke hele tiden skal tænke på at være sulten, og hvor jeg og dem, jeg kender, ikke skal være bange.

Børnene ved ikke, hvorfor de skal lide i de voksnes verden. Under hele mit feltarbejde, som strakte sig over knap et halvt år, var det, mine informanter foretog sig mest, bare at vente. Vente og overleve. Det arbejde, der ligger heri, spiller en afgørende rolle for udsatte migranternes dyrkelse af håb og deres evner til at klare sig på trods (Bajalia 2023). Selvom migrationskrisen forstås som en krise, som uorden, er den det mest for de mennesker, der dehumaniseres og lider under den. De børn, jeg fulgte, vidste, at deres kroppe var krisegjorte, og at deres bevægelse ikke var sanktioneret. Det, de ikke kunne forstå, var, hvorfor denne skæbne skulle tilfalde dem. Den politik og de praksisser, der kommer af migrationskrisen – grænser, militær, kontrol, dokumentering, internering, vold osv., er karakteriseret af en orden, krisens orden, hvor menneskers bevægelig-

hed og muligheder er underlagt strikse regler og rigide kontrolregimer. Migratjonskrisens undtagelsestilstand legitimerer brugen af ekstrem vold og kontrol til at håndtere et problem, der først og fremmest er socialt og politisk.

Tariq håbet

I sommeren 2023 tog jeg afsked med Hassan. Jeg mødte ham i den lille park bag den indre souk. Han fortalte stadig med jævne mellemrum om sin bror Tariq, som ikke var dukket op endnu. ”Han kommer snart,” sagde Hassan. Fortællingen om hans bror ændrede sig over tid, og jeg begyndte at tvivle på, om Tariq overhovedet fandtes. Hassan stak hånden ned i bukserne og fremdrog en lille, sammenkrøllet plastikflaske med en klar væske, satte en klud for åbningen og vendte den på hovedet. Han tog kluden op til ansigtet og indåndede. ”Jeg kan mærke det. Han kommer snart, min bror Tariq.”

Mine informanternes liv var og er i et stadie af permanent undtagelsestilstand. Allerede inden de bliver født, er deres muligheder begrænsede. De er dømt til et liv i usikkerhed og overhængende fare, alene fordi de er født med få og begrænsede muligheder. De bliver jagtet af både statslige og ikke-statslige aktører. De beskrives og behandles allerede som irregulære migranter, inden de har krydset havet, fordi de har et potentiale til bevægelse. Et potentiale, der sjældent forløses, og som er forbundet med stor risiko. De overlever i en forestillet fremtid, hvor håbet om at nå nye kyster og opnå bedre sociale vilkår smelter sammen.

Denne etnografi taler til manglen på en bæredygtig migrationspolitik, som tager sit udgangspunkt i en forståelse af det levede liv for dem, der mærker dens konsekvenser allerværst. I sammenkædningen af migration og krise ender udsatte mennesker med at blive krisegjort og blive endnu mere udsatte. Mennesker, der gennem forskellige former for dehumanisering bliver anråbt og handlet på som illegale eller irregulære migranter – som undtagelsessubjekter. Således kommer de børn, der bebor Tangers gader, til at kropsliggøre krisen. Denne tilstand tillader forskellige politiske aktører og myndigheder at handle på dem med øgede beføjelser. Migrationskrise er ikke uorden, men en særlig form for orden. Den er ikke tilfældig, men produceret. Med andre ord legitimerer migrationskrise en politik, der er enormt skadelig for de mennesker, som den går ud over. En politik, der usynliggør elendighed, fastholder og reproducerer social marginalisering og legitimerer vold som en gangbar måde at håndtere sociale problemer på.

Tilbage i parken sad jeg i stilhed med Hassan. Jeg kiggede bekymret på ham. Da jeg mødte ham, havde han mærker på armene og i ansigtet, som han havde fået i et voldeligt møde med politiet i timerne forinden. Nu var han mere rolig.

Han tog kluden op til munden og indåndede en gang mere og lagde sig tilbage i græsset. ”Vil du ikke fortælle om Spanien?” sagde han lavt. En duft af sprit bredte sig. Han lukkede øjnene. ”Vil du ikke tage mig med til Spanien, bror?”

Noter

1. Anråbt er en dansk oversættelse af ”interpellation”, et begreb, den marxistiske teoretiker Louis Althusser benytter til at beskrive, hvordan staten og statslige aktører former subjekter ved at anrøbe dem som bestemte individer efter statens ideologiske billede (Althusser 2001).
2. I sin bog *Living Tangier* (2020) lægger antropologen Abdelmajid Hannoum særligt vægt på Marokko som værende stærkt influeret af EU-politikker, som ikke har Marokkos bedste interesser for øje og dermed tvinger Marokko til at bryde de menneskerettighedskonventioner, de har skrevet under på. Der kan argumenteres for, at Marokko har meget at skulle have sagt i spørgsmålet om migration mellem Marokko og Europa, men Hannoum ender med at undersøge Marokkos rolle og agens.

Litteratur

Agamben, Giorgio og Marilène Raiola. 1997. *Homo sacer. L'ordre philosophique*. Paris: Éd. du Seuil.

Althusser, Louis og Ben Brewster. 2001. *Lenin and Philosophy and Other Essays*. New York: Monthly Review Press.

Anderson, Bridget. 2019. ”New Directions in Migration Studies: Towards Methodological De-Nationalism”. *Comparative Migration Studies* 7(1):36. <https://doi.org/10.1186/s40878-019-0140-8>.

Bajalia, A. George. 2023. ”Doing Barzakh, Making Boza: Betwixt and Between Migration and Immigration in Tangier”. *The Cambridge Journal of Anthropology* 41(1):17-33. <https://doi.org/10.3167/cja.2023.410103>.

Bonjour, Saskia og Sébastien Chauvin. 2018. ”Social Class, Migration Policy and Migrant Strategies: An Introduction”. *International Migration* 56(4):5-18. <https://doi.org/10.1111/imig.12469>.

Cabot, Heath. 2023. ”Crisis as Method: Critical Events and Moral Breakdowns”. *Anthropology Today* 39(2):12-14. <https://doi.org/10.1111/1467-8322.12795>.

Davies, Thom og Arshad Isakjee. 2019. ”Ruins of Empire: Refugees, Race and the Postcolonial Geographies of European Migrant Camps”. *Geoforum* 102:214-17. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2018.09.031>.

Davies, A. 2012. *The Impact of Anti-Immigration Parties on Mainstream Parties' Immigration Positions in the Netherlands, Flanders and the UK 1987-2010: Divided Electorates, Left-Right Politics and the Pull towards Restrictionism*. PhD thesis. Florence: European University Institute. doi/10.2870/4016.

De Genova, Nicholas, ed. 2017. *The Borders of 'Europe': Autonomy of Migration, Tactics of Bordering*. Durham: Duke University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv11smr05>.

Fakhoury, Tamirace. 2022. "The External Dimension of EU Migration Policy as Region-Building? Refugee Cooperation as Contentious Politics". *Journal of Ethnic and Migration Studies* 48(12):2908-26. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2021.1972568>.

Fargues, P. 2017. *Four Decades of Cross-Mediterranean Undocumented Migration to Europe: A Review of the Evidence*. Geneva: International Organization for Migration.

Frontex 2022. Frontex and Morocco to Strengthen Cooperation. Tilgået 15.5.2024. <https://www.frontex.europa.eu/media-centre/news/news-release/frontex-and-morocco-to-strengthen-cooperation-upnSgq>.

Frontex 2023. Frontex-Morocco Outlining the Next Steps for Closer Cooperation. Tilgået 15.5.2024. <https://www.frontex.europa.eu/media-centre/news/news-release/frontex-morocco-outlining-the-next-steps-for-closer-cooperation-Y4aBP3>.

Gross-Wyrzten, Leslie og Lorena Gazzotti. 2021. "Telling Histories of the Present: Postcolonial Perspectives on Morocco's 'Radically New' Migration Policy". *The Journal of North African Studies* 26(5):827-43. <https://doi.org/10.1080/13629387.2020.1800204>.

Haas, Hein de, Stephen Castles og Mark J. Miller. 2022. *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. Sixth edition. Reprinted by Bloomsbury Academic. London: Bloomsbury Academic.

Hannoum, Abdelmajid. 2022. *Living Tangier: Migration, Race, and Illegality in a Moroccan City*. 1st edition. Contemporary Ethnography. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Malkki, Liisa. 1992. "National Geographic: The Rooting of Peoples and the Territorialization of National Identity Among Scholars and Refugees". *Cultural Anthropology* 7(1):24-44. <https://doi.org/10.1525/can.1992.7.1.02a00030>.

—1996. "Speechless Emissaries: Refugees, Humanitarianism, and Dehistoricization". *Cultural Anthropology* 11(3):377-404. <https://doi.org/10.1525/can.1996.11.3.02a00050>.

Miller, Susan Gilson. 2013. *A History of Modern Morocco*. New York: Cambridge University Press.

Pallister-Wilkins, Polly. 2018. "Hotspots and the Geographies of Humanitarianism". *Environment and Planning D: Society and Space* 38(6):991-1008. <https://doi.org/10.1177/0263775818754884>.

Roitman, Janet L. 2014. *Anti-Crisis*. Durham: Duke University Press.

Udlændinge- og Integrationsministeriet. 2017. *Morocco Situation of Unaccompanied Minors*. København

UNHCR, UNICEF og IOM. 2023. *Refugee and Migrant Children via Mixed Migration Routes in Europe Accompanied, Unaccompanied and Separated*.

Vigh, Henrik. 2008. "Crisis and Chronicity: Anthropological Perspectives on Continuous Conflict and Decline". *Ethnos* 73(1):5-24. <https://doi.org/10.1080/00141840801927509>.

Von der Leyen, Ursula. 2024. *European Commission*. Brussels. Tilgået 26.5.2025. <https://www.statewatch.org/media/4470/eu-com-von-der-leyen-letter-euco-outsourcing-asylum-25-6-24.pdf>.